

AKTÜRK, Hamit (2014). “Alevî Bektaşî Hiyerarşik Yapılanmasında Rol Model Olarak Hacı Bektaş Veli”. *Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması. 26-28 Mayıs 2014. Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı (TDKB). Eskişehir, ss.405-415 (http://bilgelerzirvesi.org).*

Hamit AKTÜRK*

ALEVÎ BEKTAŞÎ HİYERARŞİK YAPILANMASINDA ROL MODEL OLARAK HACI BEKTAŞ VELİ

Giriş

Alevi toplulukların tarihinin belli başlı birkaç bölüm altında incelenmesinin tarihsel süreci anlama noktasında katkı sağlayacağını düşünmekteyiz. Buna göre Alevi toplulukların tarihi; a) Anadolu’ya Kalenderiliğin, Hurufiliğin etkin olduğu dönem, b) Safeviliğin etkisiyle Kızılbaşlığın ortaya çıkışı ve ilk Şii etkilerin görüldüğü dönem, c) On dokuzuncu yüzyıl ve modernleşme sürecinin başladığı dönem, d) 1960’lı yıllarda şehre göç ve sosyalist ideolojilerle ilk temas edilen dönem, e) 1990 sonrası Alevi yazınının patlama yaptığı ve Alevi uyanışı olarak nitelendirilen dönemlerdir.

Modernleşme öncesi Tahtacı, Çepni, Kızılbaş, Bektaşî adları altında yaşayan gruplar modernleşme ile birlikte Alevi kimliği altında anılmaya başlamışlardır. Üst kimliğin oluşum süreci konumuzun dışında olduğu için değinilmeyecektir.³⁷⁹ Bu çalışmamızda bir tarikat olması hasebiyle Bektaşilikten daha çok yukarıdaki dönemsel ayırımı Safevi sonrası kapalı bir topluluk özelliği gösteren Kızılbaş topluluğunda toplumun kuruluşu, toplulukta hiyerarşik yapılanma ve liderin konumunu incelemeye çalışacağız. Ayrıca günümüz Alevilik tanımlarında Hacı Bektaş’ın öğretilerinin etkilerine de değineceğiz.

Alevi Bektaşî kapalı topluluğu, bakıldığında, Tönnies’in sistemleştirdiği dikotomide “*cemaate*” karşılık geldiği görülmektedir. Tönnies bu tür toplumu bir karizmatik lidere bağlı, sıkı yüz yüze ilişkilerin, sözlü kültürüm hâkim olduğu bir topluluk olarak

* Yrd. Doç. Dr. Namık Kemal Üniversitesi.

³⁷⁹ Birbirlerinden mekan ve süre olarak nispeten farklı grupların Alevi üst kimliği altında toplanması süreci aynı zamanda Aleviliğin modernleşmesinin de tarihidir. Ayrıntılar için bkz. (Subaşı, 2010; Taşkın, 2004; Şahin, 2012 ve 2013)

tanımlamıştır. Modern öncesi dönemin genel bir görüntüsü olarak sınırları çizilen bu cemaatsel topluluklarda hiyerarşik yapılanma ve toplumsal kontrol önemli bir yer tutar.³⁸⁰

Bu tür topluluklarda hiyerarşik yapılanmanın başında bulunan kişi; topluluğun lideri olmasının yanında hem kadı hem de dini otorite ve aynı zamanda örnek alınacak bir modeldir. Bu açıdan dinsel meşruiyeti önemli bir durumdur.

Safeviler döneminde yazıldığı ve Anadolu'ya gönderildiğine inanılan Buyruklar ve hemen hemen aynı dönemlerde tedvin edilen Erkname gibi eserler, yukarıda özetlemeye çalıştığımız cemaatsel grupları toplumsal bir bütün haline getirip, karizmatik liderler etrafında birbirlerini denetleyen ve destekleyen ahlaklı bireyler oluşturma gayreti içerisindedir. Bu eserlerde, özellikle hiyerarşik yapının vurgulandığı ve toplumsal denetimin öne çıkarıldığı görülür. Hiyerarşik yapının başında bulunan dedenin karizmasını pekiştirecek olan “pirin seyyidlik zaruretinin” söz konusu topluluklarda bu dönemde görülmeye başlandığına inanılır. Bu amaçla Erdebil tekkesinden seyyidlik şecereleri düzenlenmesi (Yıldız, 2004, 324) ve ocaklar aracılığıyla topluluğun liderinin soy asaletinin öne çıkarılması dikkat çeker. Bunun yanında “sır”³⁸¹ olgusu ile de dede ve pir epistemik bir otoriteye dönüşmüş ve kademeli olarak bilgi hiyerarşik bir tekele alınmıştır.

Safevi etkisi ile başlayan dönemde boy ve aşiretlerin, “ocak kurumu” sayesinde ontik ve epistemik bir kaynağa bağlandıkları görülmektedir. Bu grupların Erdebil tekkesinden gönderilen ve Anadolu'da yaygınlaşan Buyruklar sayesinde ve ocaklara bağlı dedeler eliyle “eline beline diline” sahip olmak şeklinde özetlenecek ahlaki olguları *içselleştirmeleri* hedeflenmiştir. Bunun yanında “musahiplik, düşkünlük, ikrar” gibi kurumların yaygınlaşması ile talibin sosyalleşmesi, çevresini maddi ve manevi olarak gözetip desteklemesini hedefleyen bir *yatay* sosyalleşme boyutu devreye sokulmuştur. Soy avantajı kazanıp, “seyyitliğini” şecereler yoluyla kabul ettiren ve topluma örnek olarak sunulan dedelere yönelik olarak “ocak” kurumu yoluyla *dikey* bir hiyerarşi kurulmuştur. “Sırlı

³⁸⁰ “Cemaat – cemiyet” hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Yelken, 1999)

³⁸¹ Sır olgusunun Alevi Bektaşî geleneğindeki yeri ile ilgili olarak Rıza Tevfik'in şu şiiri örnek verilebilir;

“Bana sual sorma cevap müşkildir
Her sırrı ben sana açamam hocam
Hakkın hazinesi darı değildir.

Cami avlusunda saçamam hocam” (Akt. Ali Ağa Varlık, 1997:164)

bilginin³⁸² korunması³⁸³ ve “tevilla ve teberra” olgularıyla da Alevi bireyin kimlik bilinci güçlendirilmesi hedeflenmiştir. Saydığımız bu dört boyut sayesinde daha önce boy, aşiret şeklinde varlıklarını devam ettiren Türkmen gruplar, daha önceleri “*tabii dini grup*” özelliği gösterirlerken artık “*sırf dini grup*”³⁸⁴ özelliği kazanmışlardır.³⁸⁵ Bu dönemde yine boy ve aşiret halinde yaşamaya devam eden topluluklarda artık kimliksel sınırlar inanç üzerinden çizilmeye başlamıştır.

Heterodoks Türkmen grupların Safevi etkisinde kalmasında önemli rol oynayan Şah İsmail, *Hatai* mahlasıyla yazdığı şiirlerinde *ser çeşme* olarak Hacı Bektaş’ı kabul ettiğini ve onun yolundan gittiğini belirtir. Kanaatimizce bu tutumunda Anadolu halkı ile ortak bir taban bulma gayreti göze çarpmaktadır. Tarihsel verilerin gösterdiği kadarıyla da bunu başarmıştır. Ayrıca her ikisinin de Türkçeyi etkili ve güzel kullanıyor olması bu birlikteliği güçlendiren unsurlardan biridir.

Bu şiirlere örnek vermek gerekirse:

*“Hatai biçare kuldur şahına
Hünkâr Hacı Bektaş namazgâhına
Deli gönül Hak ile düş dergâhına
Er olayım dersen er ile görüş”*

Başka bir şiir de ise şöyle der:

*“Tuttuğumuz bir gerçeğin elidir
Gittiğimiz imamların yoludur
Ser çeşmemiz Hacı Bektaş-ı Velidir
Mihman canlar bize sefa geldiniz.”* (akt. Özdemir, 2012: 172)

³⁸² Taşğın, Alevilikte sır kavramının içeriğiyle ilgili olarak, “sır sadece başkaları tarafından bilinmeyen değil grubun kendi üyeleri tarafından da bilinemez ve akıl erdirilemez olandır” der. Ayrıntılar için bkz. Ahmet Taşğın, “Mit ve Gerçeklik Arasında: Alevilikte Ehlibeyt”, *Marife*, Yıl: 4, 3, 2004a, s. 287-296.

³⁸³ Alevilikteki üç sünnet yedi farzdan biri yani farzlardan biri; sırrı korumaktır, diğeri ise; inançdaşları ile birlikte olmaktır, mürebbisine itaat etmek, yol ulusundan taç ve kisve giymektir (Birdoğan, 2006: 254).

³⁸⁴ “Tabii dini grup” ve “Sırf dini grup” için bkz. Günay (1998: 239-285)

³⁸⁵ Bizce, “tabii dini grup” “sırf dini gruba geçiş” süreci Alevilerin etnik kökenine ilişkin tartışmalarda da bize yol gösterecektir. Zira bilindiği gibi Alevilerin etnik olarak Türkmenlere dayandığını iddia edenlere karşılık Aleviliğin Kürt kültürü ile bağlarını öne çıkarıp aslen onun Kürt etnisitesi ile ilişkisini ispatlamaya çalışanlar vardır. Ayrıntılı tartışma için bkz. (Aktürk, 2013). Günay’ın sistemleştirdiği bu dikotomik ayrım sayesinde Anadolu’da Alevilerin çoğunluğu Türkmen kökenli iken bazılarının nasıl ve neden Kürt kökenli olduklarını açıklayabiliriz. Açık ki, tabii dini grup yani kabile, boy ve aşiret halinde yaşarken çeşitli sebeplerle dini ve inançsal bağlar etnik bağların önüne geçmiştir.

Erdebil tekkesine bağlanan Türkmen gruplar özellikle Buyruklar yoluyla eğitime çalışılmıştır. Buyruklar incelendiğinde yukarıda saydığımız dört boyutlu eğitim yoluyla topluluklarda “biz ve öteki” bilincinin oluşturulmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu dört boyut içerisinde hiyerarşik bir yapı oluşturan dikey boyut bu çalışmanın konusunu teşkil etmektedir.

Buyruk'ta Pir'in özellikleri sıralanırken Hacı Bektaş'ın ve daha öncesinde Hoca Ahmet Yesevi'nin sistemleştirdiği dört kapı kırk makama vurgu yapılması ilgi çekici bir durumdur. Buyruk'ta (2009: 34-35) şöyle der: “*Pir olan kimsenin son derece kâmil olması gerekir. Dört kapı, kırk makam, üç sünnet, yedi farzı bilmeleri, taliplere yolun erkânını öğretmeleri gerekir. Bunlar nereden geldi ve neden oluştu, aslı nedir, kuralları nelerdir, hayası nedir, erkânı nedir, tövbesi nedir, farzı nedir, sünneti nedir, nafileleri nedir, işlemesi nedir, bunları bilmesi gerekir.*”

Buyruklarda, toplumun birliğini ve bütünlüğünü bozacak, otoriteye zarar verecek ve topluluğu diğer topluluklara karşı zor durumda bırakacak kişilere karşı bir ceza sistemi de kurumlaştırılmıştır. Bu ceza sisteminin uygulayıcısı da topluluğun lideri olan dededir. Ayrıca talibe bazı mali yükümlülükler de yüklenmiştir³⁸⁶. Talip gelirlerinin belli bir miktarını “hakkullah” ya da “humus” –bölgelere göre değişmekle birlikte- pirine vermelidir. Bu sayede hem toplumsal bir sahiplenme hem de pirin sıradan işlerde çalışarak karizmasını zedelememesi sağlanmıştır.

Mürşit, pir ve rehberden oluşan üçlü bir yapısı olan dedelik kurumu, Alevilik tarihinde çok önemli bir yer işgal etmiştir. Dedelik soydan devam eden bir kurum olduğu için bir dedenin yerine ancak onun oğlu geçebilir. Bu olgu Alevi geleneğinde “ocak sistemi” olarak isimlendirilir. (Aktürk, 2013: 41)

Ancak dedelik kurumunun, bugünkü “kutsal aile” ve “evlad-ı resul” olarak Hz. Peygambere bağlanıp, seyyidlik³⁸⁷ yoluyla toplumsal

³⁸⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Buyruk İmam Cafer Sadık Buyruğu (2009). (Haz. Fuat Bozkurt). 4. Baskı. İstanbul: Kapı Yayınları

³⁸⁷ Alevi Bektaşî geleneğinde Pir'in evlad-ı resul olması zorunluluğu şöyle belirtilir, “*O zamandan bugüne değin, şeriat, tarikat, marifet, hakikat gibi, pirlük ve secde de Muhammed-Ali'den kaldı. Bu nedenle, Resul soyundan başkasının pirlük yapması ve ona talip olması câiz değildir. (Buna karşı davranan kişinin y.n.) yediği içtiği haramdır. Tarikat-ı murtad, hakikat-ı murtaddır. Ve de irşadı, biati ve tövbesi geçerli değildir. Çünkü Resul soyuna biati yoktur. Sermayesiz kalmıştır. Onun aslı kesinlikle yoktur, o kimse On iki imam dergâhından nasipsizdir (Buyruk, 2009: 31-32)...*

Devamında şöyle der: “*şimdi Sah oğlu ve soyu olmayan kimseye pirlük yapmak caiz değildir. Muhammed Ali soyundan olmalı ki. Dirliği caiz ola*” (Buyruk, 2009: 32).

meşruiyet kazanması olgusu genel kanaate göre Safevi etkileriyle gerçekleşmiştir. Şah İsmail Alevilik toplumunu etkilemek amacıyla, kökleri eski Türk geleneklerine kadar uzanan kabile önderleri olan Türkmen beylerine birer tarikat şeyhi yetkileri vererek, onlara “siyadename” yani seyitlik belgeleri vermiştir. (Yıldız, 2004, 324)

Anadolu Aleviliğinde genel olarak dedelik, dört kategoride değerlendirilebilir. Ocakzadeler, Dedeganlar/Çelebiler, Babaganlar ve vekâleten dedelik görevlerinin yapıldığı “Dikme Dedeler Kolu” ve “Geçici İcazetli Dedeler Kolu” ya da “Bedreddini Babalar” gibi yapılar söz konusudur. (Subaşı, 2010, 112; Yıldız, 2004, 327)

Geleneksel Aleviliğin temelini oluşturan dede- talip ilişkisi, aynı zamanda bir model alan ve model alınan ilişkisidir. Kapalı bir toplum olan geleneksek Kızılbaş Alevi gruplarda talip için dört boyutlu bir eğitim ve sosyalleşme süreci öngörülmüştür. Bunlar içsel ahlaki ilkelerin içselleştirilmesini hedefleyen içsel eğitim boyutu, toplumsal dayanışma ve kontrolü hedefleyen yatay eğitim ve sosyalleşme boyutu, lidere tam itaati önceleyen dikey eğitim boyut ve “sır”ı koruma ve “ötekine” karşı savunmayı hedefleyen kimlik boyutu olarak bir ayırımı tabi tutulabilir.

Erkanname’de (2007: 34) sırrın korunması konusunda şöyle tavsiyelerde bulunulur: *“Tövbesinden dönen veya evliyanın sırrını halka açıklayan kişi yol düşmanıdır. Böyle kişilerden uzak durmak gerekir. Çünkü evliya düşmandırlar.”*

Bu süreç sonunda Kızılbaş adını alacak söz konusu gruplar, talip-dede- mürşit-pir³⁸⁸ şeklinde tüm toplumu kapsayacak bir hiyerarşik yapılanma yoluyla kurumsal bir yapıya evrilmiştir. Dede ve pirlere ise ocak sistemi ile kendi aralarında bir hiyerarşi oluşturmuşlardır. Söz konusu ocaklar manevi olarak Hacı Bektaş’a, fiili olarak da Erdebil’e bağlanmışlardır.

Her Kızılbaş bireyin bir pire bağlanması Buyruk’ta (2009: 24) tavsiye edilmiştir: *“O zaman Hz. Peygamber bunlara şöyle karalık verdi: “Hakikat, dil ile ikrar, kalp ile tasdik etmektir, inanıp iman getirmektir. Önce özünü, sonra toplumu sev. Dilini cesedini sev. Kendini severek, gönüllü olarak bir pir e teslim et. Onun buyurdıklarına uy.”*”

Yola ikrar verilerek yani yemin edilerek girilir ve çıkış olayı yoktur. Ancak ya lider seni ceza olarak atar veya ölümle ayrılır. *“Bu*

³⁸⁸ Bazı yörelerde “talip-dede-pir ve mürşit” şeklinde bir hiyerarşik yapılanma da görülmektedir.

yol güçtür, ateşten gömlektir, giyilmez. Demirden leblebidir, çiğnenmez. Kıldan ince köprüdür geçilmez. Kılıçdan keskindir, dayanılmaz. Demirden yaydır, çekilmez. Gelme gelme! Dönme dönme! Gelenin malı dönenin canı... ” Birdoğan, 2006: 254-255).

Alevi Bektaşî klasikleri olarak isimlendirilen ve Kızılbaş toplulukların toplumsal kuruluşunu organize eden Buyruk'larda Hacı Bektaş figürünün oldukça zayıf olduğu görülmektedir. Hatai'ye ait birkaç şiir dışında Buyruklarda hemen hemen hiç Hacı Bektaş'tan bahsedilmezken Şeyh Safi'den, İmam Cafer'den oldukça sık bahsedilmesi incelemeye değer bir durumdur.

Klasik dönem Kızılbaş toplulukların değilse bile günümüz Alevi Bektaşî anlayışının başat ögesidir. Alevilik hakkında konuşan, yazan herkesin öne sürdüğü fikirlerin dayandığı temel kaynak Hacı Bektaş Veli, ona atfedilen eserler, şiirler, özlü sözlerdir. Örneğin günümüzde Aleviliği anlatan herhangi bir kitapta Aleviliğin ilerici, özgürlükçü, laik, kadın erkek eşitliğini savunan, hümanist, barışçı bir inanç olduğunu öne süreceklerdir. Bunların doğruluğu ya da yanlışlığı konumuz dışındadır. Ancak bu argümanların hemen hemen hepsinin yaslandığı temel dayanaklar, Hacı Bektaş Veliye atfedilen sözler veya şiirleridir. Aşağıdaki fotoğraf Hacı Bektaş Veli'ye ait olduğuna inanılan sözler sıralanmıştır. Bu cümleler teker teker incelendiğinde Hacı Bektaş'ın Alevilikte ne derece önemli bir yere sahip olduğu görülebilir.

Kırşehir Hacıbektaş ilçesinde bulunan Hacı Bektaş Dergâhından bir resim³⁸⁹

Hacı Bektaş Veli'nin model olarak sunulduğu konuları genel olarak aşağıda maddeler halinde şöyle sıralanabilir:

1. Hoşgörü ve Hümanizm
2. Aklın ve bilimin önderliği
3. Körü körüne bağlanma yerine sorgulama
4. Katı Şeriat kuralları yerine esnek ve genel ahlaki ilkelere vurgu
5. Kadın hakları

Bu konuda en çok kullanılan şiirlerden birisi, aslında Kaygusuz Abdal'a ait olan ancak halk arasında Hacı Bektaş'ın şiir olarak anılan aşağıdaki şiirdir:

*“Hararet nardadır sacda değildir.
Keramet baştadır taçta değildir
Her ne arasan kendinde ara
Mekke'de Kudüs'te hac'da değildir.”*

Yukarıdaki Hacı Bektaş'a atfedilen şiir genellikle Alevi Bektaşî geleneğinin hümanist ve hoş görülmesi geleneğini vurgulamak için delil olarak getirilir. Ayrıca Hacı Bektaş Veli'nin taliplerin bireysel ve toplumsal eğitimlerini hedefleyen dört kapı kırk makamından dördüncü ve zirve kapı olan hakikat kapısının ikinci makamı yine “yetmiş iki milleti ayıplamamadır” (Hacı Bektaş, 2007: 78) daha sonra yazılan pek çok şiir ve yazı temelde Hacı Bektaş'ın bu makamına gönderme yapar.

Alevi Bektaşî geleneğinin akla ve bilime diğer İslam yorumlarından daha çok önem verdiğini savunan ozan ve yazarlar yine Hacı Bektaş'a dayanırlar. O Makalat adlı eserinde, akli gönül ülkesinin sultanı olarak simgeleştirir. (Hacı Bektaş, 2007: 68) Ayrıca Ona göre, “*ilimden gidilmeyen yolun sonu karanlıktır*”.

Alevi Bektaşî kimliğinin önemli bir parçası olarak sunulan “körü körüne bağlanma yerine sorgulama” geleneğinin de dayanağı Hacı Bektaş ve eserleridir. O yine Makalat'ta (2007) dört grup insanın portresini çıkarır. Bunlar abitler, zahitler, arifler ve muhiplerdir. Hünkar, eserinde zahitlerle arifleri karşılaştırır ve ariflerin zahitlerden farkının yaptıkları işleri sorgulayarak farkında olmalarıdır.

³⁸⁹ Bu fotoğraf; Dil ve Edebiyat Dergisinin Hacı Bektaş Veli dosyası, Hikmet Özdemir'e ait yazıdan alınmıştır. Bkz. Özdemir Hikmet (2010). “Horasandan Anadolu'ya Hacı Bektaş-ı Veli”. *Dil ve Edebiyat Dergisi*. Sayı: 20. İstanbul. 14-28

Hacı Bektaş Veli'nin menkıbelerini anlatan Vilayetname adlı eser, onun katı şeriat kuralları ve “kabuk- öz” metafor örnekleri ile doludur. Hacı Bektaş Veli burada insanların görüntüde şeriat kurallarına bağlı kalıp, bu öğretiyi içselleştirmemelerini eleştirir. Vilayetname’de özellikle “Saru³⁹⁰” örneği önemlidir. Ayrıca Hacı Bektaş’ın camiye gitmek yerine namazını kendi başına veya müritleri ile birlikte kılması durumunun da sıkça vurgulanması bizce dikkat çekici bir durumdur.

Alevi Bektaşî geleneği hakkında en sık tekrar edilenlerden özelliklerden biri de, diğer İslam yorumlarında farklı olarak, Alevilikte kadın erkek eşitliğinin savunulmasıdır. Bu iddiayı dile getiren birinin yine ilk müracaat edeceği cümle Hacı Bektaş’a ait olan “*Kadınları okutunuz*” cümlesidir.

Yukarıda verdiğimiz örneklere dayanarak Aleviliğin “ilerici, hümanist, barışçı, özgürlükçü, akıl ve bilimden yana, demokrat ve laik, kadın erkek eşitliğini savunan” bir anlayış olarak sunmak bizce problemlidir. Bu iddiayı dile getiren gerek yerli gerekse yabancı pek çok araştırmacı vardır. Ancak bu iddiayı dile getirenlerin eserleri, Alevi Bektaşî klasikleri ve ozanları şiirleri göz önünde bulundurularak incelendiğinde partikülarist ve seçmeci davranıldığı görülecektir. Bunun örnekleri başka bir çalışmanın konusudur. Kısaca değinmek gerekirse sayılan tüm kavramlar modern dünyanın moda kavramlarıdır. Bunları alıp bu kavramlara Alevi tarihinden örnekler aramak metodolojik olarak da problemlidir.

Hacı Bektaş’ın yaşamı gizlerle sırlarla doludur. (Öz, 1997: 5) Onun hakkında bilinenler bilinmeyenlerden daha azdır. On atfedilen eserler ve menkıbeleri ondan çok daha sonraları yazıya geçirilmiştir. Bu durumda birçok Hacı Bektaş tiplemesinden bahsedilebilir. Öz (1997: 395-402) belli başlı Hacı Bektaş tiplemelerini “Vilayetname’ye göre Hacı Bektaş, Makalat’a göre Hacı Bektaş, halkın gönlündeki Hacı Bektaş, Halk şiirlerindeki Hacı Bektaş, köy devrimcisi olarak Hacı Bektaş” gibi bir ayırımı tabi tutar.

Hacı Bektaş Veli, on üçüncü yüzyılın başında Horasan’da doğmuş, aynı yüzyılın ortalarında Anadolu’ya gelmiş ve yüzyılın

³⁹⁰ Eserde, Saru, Hacı Bektaş’ı evinde misafir eden İdris ve Kadıncık Ana’nın aksine kötülüğün, art niyetin ve zahire göre hüküm vermenin sembolüdür. Hatta Saru, öylesine art niyetlidir ki; zahiren kerametleri görse bile onu göz ardı eder. Hacı Bektaş’ı kardeşi olan İdris’in evinden ve Sulucakarahüyük’ten kovmak için çaba gösterir. Sonunda Hacı Bektaş’a inanır ama iş isten geçmiştir ve Hacı Bektaş’ın bedduası ile çok şiddetli bir hastalığa yakalanır (Vilayetname, 2006, s. 63-64).

sonlarına doğru Kırşehir (Sulucakarahöyük)'de vefat etmiştir. Anadolu evliyasının meşhurlarındandır. Hacı Bektaşî Veli hakkındaki ilk ciddi araştırmaları Fuad Köprülü (1976) başlatmıştır. Onun Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Bektaşîliğin Menşe'leri, Mısır'da Bektaşîlik ve benzeri eserleri bu alanda yapılmış bilimsel öncü çalışmalar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Melikoff (2009: 114) Hacı Bektaş'ın soy ağacını şöyle gösterir:

“Yedinci imam Musa Kazımdan başlayan soy ağacı

Musa Kazım

I

İbrahim Mükerrerem el-Mücab

I

Musa-i Sani

I

İbrahim-i Sani

I

Hacı Bektaş-ı Veli”

Melikoff'a göre (2010: 5), aslında kendisi münzevi bir yaşam süren ancak daha sonra Orhan Gazi'nin yoldaşları arasında yer alan ve kendisini Hacı Bektaş³⁹¹'a atfeden Abdal Musa tarafından meşhur edilmiştir. Abdal Musa sayesinde Bektaşîlik Osmanlı elitleri tarafından benimsenmiş ve hatta Yeniçeri Ocağının resmi tarikatı haline gelmiştir.

Sonuç

Anadolu'da yaşayan Türkmen topluluklar, on beşinci yüzyılın başından itibaren Safevi etkisine maruz kalmışlardır. Bu zorla bir etkilemeden daha çok ortak dil, söylem ve köken üzerinden kurulan ilişki biçimindedir. Daha önceleri tabii dini grup olarak yani boy aşiret şeklinde yapılanan söz konusu gruplar, Erdebil Tekkesinin etkisi ile sırf dini gruba evrilmişlerdir. Bu süreçte toplum *içsel, yatay, dikey ve sır* olmak üzere dört boyutlu bir yapılanmaya gitmiştir. İçsel boyutla temel ahlaki ilkelerin talip tarafından benimsenmesi, yatay boyutla talibin çevresine, komşusuna, ailesine topluluğuna maddi ve manevi

³⁹¹ Melikoff'a göre (2009: 92) muhtemelen hiçbir çağrı iletmemiş olan Hacı Bektaş Velinin başına diğer pek çok insanın başına da gelen şey gelmiştir. Ölümünden sonra ona mitolojik bir yaşam atfedilmiştir. Melikoff, Hasluck'un da Hacı Bektaş'ın tarihsel bir gerçekliğinin olmayabileceğine inandığını belirtir (2009: 93-94). Ayrıca Hacı Bektaş Veli'nin Aşıkpaşazade tarafından “mezcup” olarak nitelendirilmesine bir eleştiri için bkz. Yıldırım (2009).

deste vermesi, dikey boyutla ise talibin hiyerarşik bir yapıda pirine bağlanması onu örnek alması, sır boyutu ile de “ötekine” karşı biz bilinci kazanması hedeflenmiştir.

Ancak bu süreçte toplumsal yapıyı düzenleyen dini metinler olarak Erdebil Tekkesinden Anadolu’ya gönderilen ve Anadolu’da ilgili kesimlerce hüsnü kabul gören Buyruklar’da Hacı Bektaş figürünün oldukça zayıf olmasına rağmen günümüz Alevi Bektaşî topluluklarında Hacı Bektaş başat figürdür. Geçen beş yüzyılda Hacı Bektaş’ı böylesine öne çıkaran faktörlerin neler olduğu ayrı bir çalışmanın konusudur.

Talipler için aynı zamanda birer model olarak sunulan pirlere eğitimleri konusunda da onlara Hz. Ali ve Hacı Bektaş birer örnek olarak sunulmuştur. Alevi Bektaşî geleneğinde “*don değiştirme*” inancının yansıması olarak vurgulanan örnekler, bizce aslında Alevi Bektaşî geleneğinde pirlere ulaşmaları gereken zirveyi anlatmak için oluşturulmuş felsefi derinliği olan tasavvufî bir gelenektir. Ancak bu felsefî sembolleştirme durumu popülerleştikçe ve kitlelere yayıldıkça felsefî derinliğini kaybetmiş ve materyalist bir mantığın elinde kendi ideolojilerini desteklemek ve Aleviliğin İslam’dan ayrı bir din olduğunu savunmak için bir nesneye dönüşmüştür. Aynı durum sufi gelenekte önemli bir yere sahip olan “vahdet-i vücud” anlayışı için de geçerlidir. Melikoff’a göre (2009: 340), din ulularının etkilerinin azalması, dinsel edimlerin zayıflaması “vahdet-i vücud” anlayışını materyalist bir zemine kaydırmıştır.

Kaynakça

- Aktürk Hamit (2013), “Toplumsal Değişme ve Alevi Dernekleri”, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Birdoğan Nejat (2006), *Anadolu’nun Gizli Kültürü Alevilik*, 5. Baskı, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Buyruk İmam Cafer Sadık Buyruğu* (2009), (Haz. Fuat Bozkurt), 4. Baskı, İstanbul: Kapı Yayınları
- Erkanname* (2007), (Haz. Doğan Kaplan), Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Günay Ünver (1998), *Din Sosyolojisi*, İstanbul: İnsan Yayınları
- Hacı Bektaş Veli (2006), *Vilayetnâme Menakıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli*. 3. Baskı. (Haz. Esat Korkmaz), İstanbul: Can Yayınları,
- Hacı Bektaş Veli (2007). – *Makalât*. (Haz. Ali Yılmaz- Mehmet Akkuş- Ali Öztürk), Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,

- Köprülü Fuad (1976), *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara.
- Melikoff İrene (2009), *Hacı Bektaş Efsanesinden Gerçeğe*, (Çev. Turan Alptekin), 6. Baskı. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları
- Öz Baki (1997), *Bektaşilik Nedir Bektaşilik Tarihi*. İstanbul: Der Yayınları.
- Özdemir Hikmet (2010), “Horasandan Anadolu’ya Hacı Bektaş-ı Veli”, *Dil ve Edebiyat Dergisi*, Sayı: 20. İstanbul, 14-28
- Özdemir İskender (2012). *Aleviliğin Yazılmayan Tarihi Kavramlar Kaynaklar On İki İmamlar Tarih Sürek İnanç İbadet Edebiyat*, 4. Baskı. Ankara: Kripto Yayınları.
- Subaşı Necdet (2010), *Alevi Modernleşmesi Sırrı Faş Eylemek*, 3. Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları
- Şahin İlkay (2012), ““Metodolojik Bir Analiz: Kızılbaş Alevilik Yazınının Teolojik Orijin Arayışı””, *Toplum Bilimleri Dergisi*, 7 (13). Ankara 25-44
- Şahin İlkay (2013), Şahin İlkay (2013), *Online Alevi Topluluklar Ritüel Desenli Bir Gruptan Mit Desenli Bir İnanç Topluluğuna*, Konya: Çizgi Kitabevi.
- Taşğın Ahmet (2004), Taşğın, Ahmet (2004a), “1980 Sonrası Alevilerin Farklı Bir Görüntüsü: Alevi Caferiler ve Aşura Dergisi”, *Dini Araştırmalar*, 18 (6), 141-148
- Taşğın Ahmet (2004a) “Mit ve Gerçeklik Arasında: Alevilikte Ehlibeyt”, *Marife*, Yıl: 4. 3. 287-296.
- Yelken Ramazan (1999), *Cemaatin Dönüşümü Geç Modern Dönemde Cemaat Sosyolojisi*, Ankara: Vadi Yayınları.
- Yıldırım Rıza (2009). “Hacı Bektaş Veli ve İlk Osmanlılar Aşıkpaşazade’ye Eleştirel Bir Bakış”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. Sayı: 51. Ankara s. 107-146
- Yıldız Harun (2004), “Alevilerde Dedelik Kurumu”, *Alevilik*, (Haz. İsmail Engin-Havva Engin), İstanbul: Kitapyayınevi, 321-338
- Varlık Ali Ağa (1997), *Alevi Bektaşiliğin Dayanakları*, İstanbul: Can Yayınları.